

# Svenska Filminstitutets filmarkiv som centrum för bevarande av analog film

Förslag på hur ett samlat ansvar för bevarande av analog film bör utformas



Svenska  
Filminstitutet

# Innehållsförteckning

<b>1 Inledning</b> .....	<b>4</b>
1.1 Uppdrag och syfte .....	4
1.2 Avgränsning .....	4
1.3 Metod och frågeställningar.....	5
1.4 Begrepp .....	5
<b>2 Bakgrund</b> .....	<b>6</b>
2.1 Uppdraget och frågans bakgrund.....	6
2.2 Hur bevaras analog film, och vilken kunskap krävs?.....	8
2.3 När och varför digitaliseras analog film? .....	9
<b>3 Analog film hos olika institutioner</b> .....	<b>11</b>
3.1 Svenska Filminstitutet .....	12
3.2 Riksarkivet .....	12
3.2.1. Krigsarkivet/Riksarkivet .....	14
3.3 Kungliga Biblioteket .....	15
3.4 Sveriges Television .....	16
3.5 Filmhögskolor .....	17
3.6 Nordiska museet .....	18
3.7 Moderna Museet.....	19
3.8 Filmform.....	21
<b>4 Sammanfattande diskussion</b> .....	<b>22</b>
<b>5 Förslag</b> .....	<b>26</b>
5.1 Konsekvensanalys .....	28
5.2 Förslag till nästa steg.....	29
<b>Bilaga 1: Intervjupersoner</b> .....	<b>30</b>

Diarenummer: SFI-2018-2087-3

# 1 Inledning

## 1.1 Uppdrag och syfte

Enligt regeringens riktlinjer för Svenska Filminstitutets verksamhet 2018 ska Filminstitutet utreda och föreslå hur ett samlat ansvar för bevarande av analog film bör utformas. Uppdraget ska redovisas senast den 1 oktober 2018.<sup>1</sup> Bakgrunden till detta finns utvecklat i regeringens proposition *Kulturarvspolitik*<sup>2</sup> som i sin tur hämtar resonemang från slutrapporten från samordningssektariatet Digisam vid Riksarkivet<sup>3</sup>. I båda dessa beskrivs ett behov av en samordnad infrastruktur för att resurser och kompetens ska användas på bästa sätt. Enligt propositionen har Filminstitutet goda förutsättningar för att utgöra ett centrum för bevarande av analog film och bör därför få i uppdrag att utreda och föreslå hur ett sådant samlat ansvar bör utformas. Bakgrunden beskrivs närmare i avsnitt 2.1.

## 1.2 Avgränsning

Fokus för utredningen har avgränsats till bevarande av rörliga bilder på analog film, det vill säga ”filmrullar” på cellulosanitrat, cellulosaacetat eller polyester, vilka oftast förekommer på formatet 16 eller 35mm film. Utanför detta faller därmed exempelvis magnetband (VHS, Beta SP m m) och analoga stillbilder. För dessa material är dock ett säkert långtidsbevarande också mycket angeläget.

Utredningen har också avgränsats till institutioner på nationell/statlig nivå. I undersökningen ingår Kungliga Biblioteket, Sveriges Television, Riksarkivet inklusive enheten Krigsarkivet, Moderna Museet, Nordiska museet, Filmform, Akademin Valand, Stockholms dramatiska högskola och Svenska Filminstitutet. Den täcker därmed in de institutioner som har de allra största samlingarna av analog film samt ger en bild av situationen och behoven hos olika typer av rikstäckande organisationer – nationalbibliotek, arkiv med allmänna handlingar, public service-tv, kulturhistoriskt museum, konstmuseum, filmskolor och filmarkiv. Regionala och enskilda arkiv ligger utanför denna utredning men det kan konstateras att där finns stora mängder material och stora behov. På sikt kan det bli aktuellt att i en liknande process som denna undersöka behoven även för den regionalt/enskit bevarade filmen.

I fokus för denna utredning är frågan om bevarande, inte tillgängliggörande. Ett mycket starkt samband finns dock mellan dem – utan väl bevarat material finns det inget att visa. Som kulturarvspropositionen uttrycker det: ”Förvaring och vård kräver dock stora resurser varför föremålsförvaltningen ibland också kan framställas som en hämsko för en verksamhet som vill utvecklas. I viktiga avseenden är denna motsättning dock falsk. Snarare är samlingsförvaltning och föremålsvård i de allra flesta fall en förutsättning för annan verksamhet.”<sup>4</sup>

---

<sup>1</sup> Riktlinjer för statens bidrag till Stiftelsen Svenska Filminstitutet 2018, Ku2017/02582/LS

<sup>2</sup> Kulturarvspolitik, prop 2016/17:116

<sup>3</sup> Ett digitalare kulturarv. Digisams verksamhet 2011-2015, RA 06-2016/666

<sup>4</sup> Kulturarvspolitik, s 126

### 1.3 Metod och frågeställningar

Syftet med utredningen har varit att undersöka och beskriva följande:

- Vad innehåller de undersökta institutionernas analoga filmsamlingar, hur förvaras de och vilket skick är de i?
- Vilka behov och önskemål finns hos institutionerna när det gäller bevarande, fysisk förvaring av film och kunskap/stöd?
- Bör arbetet samordnas mer och i så fall hur?
- Vad skulle ett samlat ansvar för bevarande av analog film och en gemensam infrastruktur kunna innebära?

Informationsinhämtningen har pågått under ca två månaders tid under våren 2018.

Undersökningen och faktainsamlingen har gjorts genom intervjuer med representanter för berörda institutioner (se bilaga 1) och inläsning av relevant material. Frågorna till intervjupersonerna har bland annat rört deras innehav av analog film, hur det idag förvaras, kompetens, katalogisering, juridik, uppdragsformuleringar, användning av det analoga materialet, samt vilka behov och önskemål som skulle kunna finnas i relation till en eventuell framtida gemensam resurs. En sådan skulle antingen kunna röra fysisk förvaring eller kunskap/stöd, eller båda i kombination.

För arbetet med intervjuer, rapportskrivning och analys har Filminstitutet anlitat Åsa Garnert, konsult med stor kunskap om filmområdet. Analysarbetet har skett i samarbete med en styrgrupp från Filminstitutet bestående av Mathias Rosengren, avdelningschef Filmavdelningen; Jon Wengström, enhetschef Filmarkivet och Elisabeth Bill, bolagsjurist. Förslagen som redovisas i kapitel 5 är framtagna av Filminstitutet.

### 1.4 Begrepp

Följande ord kan ha olika betydelse i olika sammanhang. I den här rapporten används de på detta sätt:

*Analog film:* ”Filmrullar”, d v s informationsbärare av rörlig bild på filmbas; cellulosanitrat (”nitrat”), cellulosaacetat (”acetat”) eller polyester. Vanligast förekommande är formaten 16mm och 35mm.

*Arkiv:* Används på olika sätt av institutioner som förekommer i denna rapport – dels som en fysisk plats där material bevaras, dels som en arkivbildning av material/handlingar vilken ingår i en institutions innehav. I denna rapport används framför allt ”filmarkiv och ”arkivlokaler” för en fysisk plats där analogt filmmaterial bevaras.

*Bevarande:* Med ”bevarande” åsyftas i denna rapport fysisk förvaring av film med syfte att den ska finnas kvar till eftervärlden. I filmarkivsammanhang har annars ”bevarande” en vidare och mer ambitiös betydelse och syftar på arbetet med hela kedjan från förvaring till restaurering och tillgängliggörande.

*Digitalisering:* Digitalisering av rörlig bild sker på många olika sätt och med olika syften. Detta reds ut närmare i avsnitt 2.3.

*Film:* Fokus för denna rapport är den analoga filmen som fysiskt föremål, inte dess konstnärliga innehåll. Med ”film” avses därmed ett material som innehåller rörliga bilder. I den här rapporten kan det vara allt från upptagningar från utbyggnad av infrastruktur, experimentell film, reklamfilm

och tv-inslag till långfilmer av Ingmar Bergman. Gemensamt är att de förekommer på ett analogt filmmaterial som behöver särskilda förhållanden för bevarande och tillgängliggörande.

## 2 Bakgrund

### 2.1 Uppdraget och frågans bakgrund

Från slutet av 1800-talet har analog film använts för en mängd olika typer av inspelningar, visningar och syften, vilket innebär att materialet idag återfinns på många olika platser – de som avhandlas i den här rapporten är som sagt långt från de enda. Ansatser till inventeringar har gjorts men någon fullständig rikstäckande sådan har aldrig genomförts.

De senaste decennierna har flera diskussioner förts och förslag lagts om olika former av centrum och samarbeten som skulle kunna samla analogt material, kompetens och utrustning. I mitten av 2000-talet uppvaktade exempelvis Sveriges Television, Kungliga Biblioteket och dåvarande Statens Ljud- och Bildarkiv (SLBA) regeringen angående ett nationellt audiovisuellt arkiv. En idé som även Stockholms Universitet förordade. Det har också förts samtal mellan Sveriges Television och Svenska Filminstitutet om att flytta SVT:s samling av analog film till Filminstitutet. Frågan om samverkan kring bevarande av SVT:s analoga samlingar lyftes också av Filminstitutet i remissvaret på betänkandet *Nya villkor för public service* (SOU 2012:59) med förslaget att filmen skulle föras över till mer ändamålsenliga lokaler hos Filminstitutet.

En bakgrund finns också i etableringen av Filmarkivet i Grängesberg 2003. Denna verksamhet skulle samla in icke biografvisad smalfilm<sup>5</sup> – privatfilmer, reklamfilmer, företagsfilmer etc – som föll mellan olika institutioners bevarandeuppdrag. Den var också ursprungligen tänkt som en ”filmvårdscentral” där filmtekniska tjänster kopplade till analogt bevarande skulle utföras. Idag är fokus bevarande av de filmer som hittills samlats in och digitalisering av dessa för tillgängliggörande för forskning i lågupplöst version. Verksamheten övergick 2011 från Filminstitutet till Kungliga Biblioteket efter ett förslag i filmutredningen *Vägval för filmen* (SOU 2009:73) från 2009, där även ett tätare och mer formaliserat samarbete mellan Kungliga Biblioteket och Svenska Filminstitutet förordades.

Idag driver ingen av de stora institutionerna frågan om ett heltäckande nationellt fysiskt arkiv för all typ av audiovisuellt material (analog film, video, ljud m m). Arbete pågår dock med att hitta samverkan kring olika delar inom området bevarande och tillgängliggörande. Vid sidan av den här utredningen har KB och Filminstitutet fått i uppdrag av regeringen att genomföra en utredning om hur digitalisering av AV-material kan samordnas<sup>6</sup>.

En stor skillnad mellan idag och de tidigare tillfällen då försök till samordning gjorts är att nu produceras i princip inte längre någon ny analog film. Det gör att mängden är möjlig att överblicka på ett annat sätt än tidigare, men också – vilket beskrivs längre fram – att nödvändig kunskap och utrustning nu snabbt försvinner.

---

<sup>5</sup> Smalfilm är ett samlingsnamn för filmformat smalare än 35 mm. Dessa format (t ex olika 8 mm-format men även 16 mm) är de som varit tillgängliga även för amatörfilmare. Professionell biografiffilm har oftast producerats i det bredare 35 mm-formatet.

<sup>6</sup> *Riktlinjer för statens bidrag till Stiftelsen Svenska Filminstitutet 2018*

### *Digisam*

Det nu aktuella uppdraget kommer ur ett förslag i regeringens proposition *Kulturarvspolitik*, vilket i sin tur baserades på det arbete som under 2011–2015 bedrevs inom Digisam, ett nationellt samordningssektariat vid Riksarkivet för digitalisering, digitalt bevarande och digital förmedling av kulturarvet. Digisam samlade en rad stora kulturarvsmyndigheter/institutioner. Ett grundtema i Digisams förslag och arbete är att skapa tätare samverkan mellan institutioner när det gäller teknik och kompetens för att optimera samhällsnyttan, upprätthålla kompetens och tillgängliggöra kulturarvet så effektivt som möjligt.

I Digisams slutrapport konstateras att det som framför allt skiljer audiovisuella material från andra samlingar är att de löper högre risk att gå förlorade av rent tekniska skäl, något som i synnerhet gäller magnetband, samt att bara ett fåtal av de medverkande myndigheterna har kompetens och resurser för professionell förvaltning och digitalisering. Ingen myndighet har heller ett övergripande ansvar för området, många aktörer är inblandade och formella resurser och uppdrag saknas hos flera. Man konstaterar också att Riksarkivets föreskrifter inte täcker behoven på detta område.

När det gäller analog film föreslår Digisam att Filminstitutet, som har samlad kompetens och teknik för professionell filmarkivering och filmrestaurering, ges nationellt ansvar för bevarande av analoga mediabärare för film.<sup>7</sup> I den mer utförliga rapporten från Digisams arbetsgrupp för audiovisuella samlingar understryks att detta självfallet kräver att särskilda medel för detta tillförs.<sup>8</sup>

### *Kulturarvspropositionen*

I propositionen *Kulturarvspolitik* från 2016 slås i avsnittet om analog film fast att hanteringen av samlingar och kulturföremål är avgörande för kulturarvets bevarande och utveckling och att förvaltningen av kulturarvets föremål i många fall är resurskrävande. Förvaltningen måste, enligt propositionen, bedrivas effektivt för att de övergripande kulturarvspolitiska prioriteringarna ska kunna uppnås och främja utveckling. Vidare poängteras i propositionen att frågor rörande bevarande av föremål också är nära sammankopplade med det utåtriktade och publika arbetet. För att kulturarvsobjekten ska kunna upplevas av en publik krävs vanligtvis att de är i gott skick, registrerade och katalogiserade. Även vid digitalt tillgängliggörande visar det sig oftast att hanteringen av de fysiska föremålen är avgörande för att hög kvalitet ska kunna uppnås i de tjänster som tas fram.<sup>9</sup>

Kulturarvspropositionen understryker vidare att, även om fokus i diskussionen om det audiovisuella arvet ligger på digitaliseringsarbetet, kvarstår behovet av att bevara och tillgängliggöra analoga samlingar. För att på bästa sätt genomföra digitaliseringen krävs kunskaper om det analoga materialet, dels för att välja rätt material att utgå ifrån, dels för att den digitala kopian i möjligaste mån ska efterlikna det analoga originalet. Regeringen avslutar sammanfattningsvis att den delar Digisams bedömning att Filminstitutet bör ges nationellt ansvar för bevarande av analog film. Regeringen instämmer i Digisams slutsats kring behovet av en samordnad infrastruktur för att resurser och kompetens används på bästa sätt och delar även Digisams bedömning att Filminstitutet har goda förutsättningar för att kunna utgöra ett centrum

---

<sup>7</sup> *Ett digitalare kulturarv. Digisams verksamhet 2011–2015*, s 54

<sup>8</sup> *Rapport från Digisams arbetsgrupp för audiovisuella arkivsamlingar*, s 17

<sup>9</sup> *Kulturarvspolitik*, s 126f

för bevarande av analog film. Filminstitutet bör därför ges i uppdrag att utreda och föreslå hur ett samlat ansvar för bevarande av analog film bör utformas, vilket är bakgrunden till detta uppdrag<sup>10</sup>

## 2.2 Hur bevaras analog film, och vilken kunskap krävs?

De första filmerna spelades in i slutet av 1800-talet och under det kommande seklet växte kunskapen fram om de förhållanden som krävs för att bevara materialet. En väckarklocka blev inte minst insikten om hur färgfilm från 1950-tal och framåt snabbt blektes, vilket ledde till särskilda restaureringsinsatser både internationellt och i Sverige.

Rätt förvarad har analog film en livstid på minst 500 år, enligt Image Permanence Institute (IPI), ett ledande forskningsinstitut med fokus på bevarandemetoder för bland annat film. För att komma fram till siffran har IPI utfört verifierbara stresstester under extrema förhållanden. De 500 åren kan jämföras med livslängden för hårddiskar (mindre än 10 år) och magnetiska band och skivor (mindre än 50 år). För att filmen ska hålla så länge krävs att den förvaras under rätt omständigheter för att bromsa upp de kemiska nedbrytningsprocesser som annars sätter igång. Exempelvis kan acetatfilm drabbas av så kallat vinägersyndrom, vilket innebär att ättiksyra frigörs från filmen och orsakar krympning och deformation vilket gör filmen obrukbar. Filminstitutets bedömning är att 90–95% av det material som finns hos aktörerna i rapporten föreligger på acetatfilm.

”Best practice” på bevarandeområdet finns i riktlinjerna från FIAF, den internationella federationen för filmarkiv.<sup>11</sup> Här anges att den enskilt viktigaste faktorn för bevarande av analog film är en kall och torr lokal, och att den beräknade livslängden på 500 år gäller om lokalerna håller max +5°C och har en relativ luftfuktighet (RH) på 35%. Korrekt fysisk hantering är också viktigt: filmerna ska lagras i ändamålsenliga behållare, ligga platt på hyllor och acklimatiseras när de flyttas mellan olika miljöer.

I Sverige finns riktlinjer i Riksarkivets föreskrifter (RA-FS), som är bindande regler för statliga myndigheter och organ som förvarar allmänna handlingar. I föreskrifterna för arkivlokaler<sup>12</sup> rekommenderas olika temperaturer för olika typer av film: för långtidsförvaring av färgfilm minst -5 °C; för nitratfilm, negativ och acetatfilm max +2°C, och för svartvit film max +18°C. Den relativa luftfuktigheten ska vara högst 30%, men en variation 25–35% är acceptabel. Det kan noteras att Riksarkivets föreskrifter på området omväxlande definierar klimatförhållandena efter filmbas (nitrat, acetat), efter filmsort (svartvitt, färg) och efter filmtyp (negativ, positiv), vilket kan få till följd att de är svåra att efterleva. Riksarkivet är medvetna om denna problematik och arbetar sedan en tid med att ta fram en ny RA-FS som bl a omfattar bevarandet av analog film. Denna beräknas vara klar till årsskiftet 2018/19.

Hur best practice på bevarandeområdet operationaliseras kan illustreras av verksamheten vid Svenska Filminstitutets filmarkiv, där FIAF:s rekommendationer följs. Filmerna bevaras i för ändamålet specialbyggda kyl- och fryskasematter i Filmhuset, Rotebro och Grängesberg, med en kontrollerad temperatur mellan -6°C och +6°C och i en relativ luftfuktighet (RH) mellan 25% och 35%. Material som ska användas ofta fryses inte ned. Det görs däremot med särskilt värdefullt

---

<sup>10</sup> *Kulturarvspolitik*, s 139

<sup>11</sup> *FIAF Technical Commission Preservation Best Practice, 2009*

<sup>12</sup> RA-FS 2013:4, Riksarkivets föreskrifter och allmänna råd om arkivlokaler

material som bild- och ljudnegativ samt mastermaterial<sup>13</sup> för svenska filmer, vilka bevaras i -6°C. Visningskopior bevaras i +6°C, med undantag för bland annat färgfilm på acetat från 1950-, 60-, och 70-tal. Dessa bevaras också i -6°C eftersom färgen från denna period visat sig extra känslig för nedbrytning.<sup>14</sup>

Filmbasen för analog film är antingen nitrat, acetat eller polyester, beroende på när den framställts. Nitratfilm, som i Sverige användes fram till i början av 1950-talet, är brandfarlig och kan självantända med ett explosionsartat förlopp. Av säkerhetsskäl bevaras därför filmarkivets innehav av nitratfilm i särskilda kylkasematter på behörigt avstånd från allmän bebyggelse, med en temperatur på högst +4°C och RH 25%. Filminstitutets nitratkasematt håller av byggnadstekniska skäl inte minusgrader, vilket hade varit att föredra. Vid byggande av kasematten framkom att det med en lägre temperatur inte hade varit möjligt att bibehålla en stabil och jämn temperatur, vilket anses viktigare.

När det gäller utrustning behövs för att kunna kontrollera, använda och bevara analog film rengöringsmaskiner, spolbord, klippbord och betraktningbord. En organisatorisk och teknisk infrastruktur såsom databaser behövs också, samt projektorer och scanningsutrustning för att filmen ska kunna visas. I och med digitaliseringen av inspelning, produktion, distribution och visning under 1990–2010-talet gick analog film och tillhörande utrustning från att vara allmängods till något högst specialiserat. Detsamma gäller råfilm, vilket behövs för att kunna framställa nytt bevarande- och visningsmaterial i originalformat. Kodaks produktion av råfilm sjönk med 95% mellan 2011 och 2016, men sedan dess har verksamheten stabiliserats på denna nya låga nivå och till och med ökat lite. Råfilmen har dock blivit dyrare.

Kompetens inom filmbevarande, slutligen, innebär flera saker. Dels behöver man teknisk kunskap om det fysiska materialet, dels behövs en vidare kunskap om den epok materialet är ifrån för att kunna utföra identifiering, gallring och omkopiering/digitalisering. När det gäller filmbevarande finns inte någon utbildning i Sverige. En naturlig förklaring till detta är att arbetsmarknaden i Sverige är mycket liten. Internationellt finns dock utbildningar och flera medarbetare på Filminstitutet är utbildade i utlandet. Tidigare rekryterades ofta personal till filmarkivet från de kommersiella labben, men när de nu lagt ner har den vägen upphört. Filminstitutet har skapat ett eget lärlingsprogram för att föra kunskap vidare och säkra den kompetens man kommer att behöva som huvudman för filmarkivet, men ett kompetenstapp är ändå sannolikt.

### **2.3 När och varför digitaliseras analog film?**

I denna utredning och hos de intervjuade organisationerna förekommer digitalisering av arkivmaterial av olika slag och med olika syften. Det är viktigt att skilja på dessa. Sammanfattat kan sägas att bandformat digitaliseras för både tillgänglighet och bevarande eftersom de har så kort livslängd, medan analog film digitaliseras för tillgänglighet, men oftast inte för bevarande.

Digitalisering i lägre upplösning för tillgängliggörande – snabbscanning i kvalitet god nog för webb, tv-program, forskning eller referens (för att ta reda på vad som finns på filmen). Detta görs för både analog film och bandformat och i stor skala för att materialet enkelt ska kunna ses.

<sup>13</sup> Material som kan användas för att framställa nya negativ i den händelse originalen är skadade

<sup>14</sup> Närmare information om Filminstitutets principer för bevarande av analog film finns i policydokumentet *Riktlinjer för Filmarkivet vid Svenska Filminstitutet*.



För analog film krävs annars projektor, maskinist och duk. Detta är den vanligaste digitaliseringsformen i Sverige idag och utförs vid såväl KB som SVT.

Digitalisering i högre upplösning för tillgängliggörande – digitalisering i kvalitet god nog för biovisning, och med en hög kvalitet på arbetet då förlagorna är konstnärliga verk. Hos de undersökta institutionerna sker detta enbart hos Filminstitutet i det pågående arbetet där svensk filmhistoria digitaliseras för att tillgängliggöras. Denna form av digitalisering är kostsam och kräver stora personalresurser. Ett exempel är 4K-digitaliseringen av *Det sjunde inseglet* som visades vid filmfestivalen i Cannes 2018.

Digitalisering för långtidsbevarande – detta sker vanligtvis för material på bärare som inte är hållbara, exempelvis band som självförstör eller analog film som ansatts av irreversibla nedbrytningsprocesser, och där innehållet annars går förlorat. Dessa digitaliseras i högsta möjliga kvalitet och migreras sedan löpande. Digitalt bevarande med löpande migrering sker också för material där ursprungsformatet är digitalt.

För rörliga bilder som ursprungligen finns på analogt filmmaterial är det mycket ovanligt att välja ett digitalt långtidsbevarande. Få anser det försvarbart att för detta skäl digitalisera analog film i högsta kvalitet när den redan föreligger på en bärare som rätt förvarad utgör ett säkert långtidsbevarande. Det är mycket kostsamt och kräver stora personalresurser, och dessutom innehåller det analoga materialet information som förloras vid en digitalisering. Det vanliga i fråga om analog film är att den om möjligt digitaliseras för att kunna visas för en större publik, och att det analoga originalet sparas för framtiden.

### 3 Analog film hos olika institutioner

I detta avsnitt beskrivs de olika intervjuade institutionerna när det gäller framför allt innehav av analog film, uppdrag, bevarandeförhållanden, kompetens, användning och katalogisering. Beskrivningarna baseras på uppgifter från institutionerna.

#### 3.1 Svenska Filminstitutet

Stiftelsen Svenska Filminstitutet har ett av världens äldsta filmarkiv, vilket har sin grund i Filmhistoriska samlingarna som började byggas upp på 1930-talet. 1964 togs samlingarna över av det då nygrundade Filminstitutet.

Filminstitutets uppgift idag är att samla in, katalogisera, bevara, restaurera och tillgängliggöra det svenska filmarvet. Med det senare avses all film som erhållit finansiellt stöd från Filminstitutet, visats på biograf i Sverige, eller granskats av Statens biografbyrå inför biografdistribution – dvs svensk och utländsk film i olika genrer och längder, journalfilmer, trailrar och reklamfilm. Nitratfilm tas emot oavsett om den biografvisats då den är brandfarlig och måste bevaras på ett säkert sätt.

Arkivet har byggts upp genom frivilliga depositioner från produktionsbolag, distributörer, enskilda filmskapare m fl. Att deponera material är kostnadsfritt men ger Filminstitutet vissa rättigheter att använda materialet i sin egen verksamhet. Om deponenten återtar sitt material utgår krav på ersättning för bevarandet. Sedan 1980 kräver Filminstitutet också deposition av säkerhetsmaterial för filmer som erhållit för- eller efterhandsstöd<sup>15</sup>. Bakgrunden är att lagen om pliktexemplar inte anger att film ska lämnas i något särskilt format, men med säkerhetsmaterialet säkerställs bevarandet i filmernas originalformat. Utöver depositionerna bevaras också kopior av filmer som arkivet framställt. I dessa fall ägs de fysiska kopiorna av Filminstitutet, men inte själva innehållet/rättigheterna.

I samlingarna finns omkring 60 000 visningskopior, negativ och mastrar, relaterade till ca 30 000 filmverk. Omkring hälften av dessa är visningskopior och hälften original- och bevarandematerial som negativ och mastrar. Majoriteten av visningskopiorna är på 35 mm, men det finns även 16 mm-, 17,5 mm - och 70 mm-kopior. Totalt finns ca 250 000 rullar film i samlingarna. I och med digitaliseringen av biografbranschen ökade under första halvan av 2010-talet det analoga materialet hos Filminstitutet markant, eftersom många aktörer lämnade in analogt material som de inte längre hade användning för. Idag kommer fortfarande analog film in, främst i form av negativ, mastrar och kopior från enskilda producenter, men inga större leveranser förväntas från filmbranschen. Filmerna katalogiseras i systemet Adlib enligt FIAF:s katalogiseringsregler samt europeiska metadatastandarderna för filmverk EN 15 907. Den mesta metadatan syns på svenskfilmdatabas.se där också allmänheten kan ta del av beståndsinformationen.

Filmerna bevaras i kyl- och fryskasematter i Filmhuset och i Rotebro i en temperatur mellan -6°C och +6°C och en relativ luftfuktighet mellan 25% och 35%. (Detta beskrivs närmare i avsnitt 2.2.) I Grängesberg har Filminstitutet en kasematt för nitratfilm. I Rotebro finns utöver kyl- och fryskasematter utrustning för att syna, reparera och rengöra analog film, samt ett fotolaboratorium för omkopiering och restaurering. Detta etablerades 2012 då den kommersiella

---

<sup>15</sup> Material som garanterar det långsiktiga bevarandet av filmerna och möjliggör framställandet av nytt visningsmaterial.

filmlabbverksamheten i Sverige upphörde. Filminstitutet tog då över utrustning och personal för att kunna täcka sina framtida behov.

I Rotebro hyrs också bevarandetrymmen ut till ett stort antal externa kunder, varav SF Studios och Sveriges Television är de största. En del av de externa kundernas material bevaras i Filminstitutets egna frys- och kylkasematter, en del av materialet tillsammans med icke-filmmaterial i andra utrymmen med högre temperatur och luftfuktighet (+15°C och RH 45%). För Filminstitutets eget innehav räcker de nuvarande lokalerna, men för att bevara alla externa kunders material under optimala klimatförhållanden skulle nya lokaler behöva uppföras.

Filminstitutet har personal med specialistkompetens inom hela bevarandekedjan (samt maskinister för projektion) och denna kommer att behöva upprätthållas i egenskap av huvudman för filmarkivet. Ett lärlingsprogram har också startats i labbet för att föra kunnandet vidare. Filminstitutet är som tidigare beskrivits aktivt inom FIAF, den internationella filmarkivfederationen, och ACE, den europeiska motsvarigheten, vilket ger tillgång till aktuell kunskap om utrustning, bevarande, lagstiftning, standarder m.m.

Den analoga filmen används frekvent för visning i originalformat på Cinemateket och exempelvis arkiv i utlandet. I såväl Filmhuset som Rotebro finns biografer med analoga projektorer. Sedan 2013 pågår också ett projekt där filmer digitaliseras i hög kvalitet för att tillgängliggöra filmhistorien på biograf och digitala plattformar. Digitalisering för bevarande görs dock enbart i de undantagsfall där filmmaterialet är i så dåligt skick att det måste överföras till nya bärare för att innehållet inte ska gå förlorat. Filminstitutets ambition är även att bevara film i originalformat vilket innebär att innan unik film kasseras så omkopieras det till en beständig filmbas (acetat eller polyester). Detta sker vid det fotokemiska laboratoriet i Rotebro.

Uppdraget finns formulerat som ett av målen för den nationella filmpolitiken i regeringens proposition *Mer film till fler – en sammanhållen filmpolitik från 2016*: ”Filmavret bevaras, används och utvecklas”<sup>16</sup>. Filminstitutet är också det nationella organ som har huvudansvaret för att Sverige uppfyller 2005 års filmavretsrekommendation utfärdad av Europaparlamentet och rådet<sup>17</sup>, som uppmanar alla medlemsländer att verka för att filmer och filmrelaterat material samlas in, katalogiseras, bevaras och tillgängliggörs på bästa sätt.

### 3.2 Riksarkivet

Riksarkivet har ett särskilt ansvar för den statliga arkivverksamheten och arkivvården i Sverige, ett uppdrag som grundar sig i arkivlagen och offentlighetsprincipen. I detta sammanhang definieras begreppet *arkiv* som det som ”bildas av de allmänna handlingarna från myndigheters verksamhet” och *bevara* som att informationen ska finnas kvar för all framtid.

Riksarkivet tar emot regelbundna leveranser av de statliga verksamheternas arkiv och har ansvaret att bevara och tillgängliggöra informationen. Det görs ingen skillnad på vilket medium informationen finns på - oavsett om det gäller analog film eller ett pappersdokument så ska myndigheters allmänna handlingar bevaras för all framtid. I ansvaret ingår även att upprätta föreskrifter och riktlinjer för myndigheters hantering av allmänna handlingar och utöva tillsyn över deras arkivtjänst.

---

<sup>16</sup> *Mer film till fler – en sammanhållen filmpolitik från 2016*, prop. 2015/16:132, s 19

<sup>17</sup> *Filmavret och konkurrenskraften i därtill kopplade branscher*, 2005/865/EG

År 2010 slogs landsarkiven (arkivinstitutioner för statens regionala och lokala myndigheter) och Riksarkivet samman till en gemensam myndighet och vad som nedan beskrivs gäller hela myndigheten.

Uppskattningsvis 10 000 analoga filmer finns hos Riksarkivet. En viss osäkerhet finns eftersom filmer inte alltid har redovisats i arkivförteckningarna i samma utsträckning som pappershandlingar. Det inkommer fortfarande analog film till Riksarkivet, inte minst då det enligt Riksarkivets riktlinjer ska finnas en fördröjning på minst 10–20 år innan myndigheter levererar sitt arkiv. I skrivande stund genomför Riksarkivet en inventering där varje fysisk enhet film kommer att räknas.

De flesta filmer som bevaras hos Riksarkivet kommer från den statliga sektorn och ingår då som en del av en större arkivbildning tillsammans med handlingar på andra medier, främst papper. De är ofta en del av ärendehandläggning, som t ex dokumentation av dragningar av telefonledningar och järnvägsspår, eller material från länsstyrelser. Men Riksarkivet tar också emot privata, eller s k enskilda arkiv, vilka alltså inte utgör allmänna handlingar. De kommer i form av gåvor och depositioner från framför allt företag, föreningar, olika organisationer samt privatpersoner. Dessa kan vara av minst lika stort historiskt/kulturhistoriskt intresse som de offentliga arkiven. Här finns exempelvis reklamfilm.

Filmerna används för forskning men också av journalister, föreningar och i olika typer av filmproduktioner. Riksarkivet har ingen egen digitaliseringsverksamhet för analog film, men de analoga filmerna digitaliseras för tillgänglighet på begäran. Mycket lite av det analoga filmmaterialet är digitaliserat och det är heller inte lika prioriterat som att digitalisera magnetband, vilka snarast måste föras över till ett tryggt långtidsbevarande då dessa självförstör och uppspelningsutrustning håller på att försvinna.

Riksarkivets grunduppdrag är att bevara informationen och inte nödvändigtvis bäraren. Det innebär att, om det krävs, kan handlingar på sköra material som t ex magnetband och mikrofilm digitaliseras för att kunna bevaras långsiktigt. I dessa fall behålls förlagan/originalen till efter att den digitala versionen migrerats en gång.

I dagsläget bevaras de analoga filmerna på olika platser och under olika förhållanden. 3500 filmer finns i en av Riksarkivets lokaler i Marieberg, vilken håller omkring +18°C och 40% RF. I Marieberg finns också ett mikrofilmsarkiv som håller +12°C, där man dock i nuläget inte förvarar analog film. Detta kan komma att ändras. Utöver detta hyr Riksarkivet plats hos Svenska Filminstitutet för nitratfilm. När det gäller enheter som landsarkiven varierar bilden. Vissa har egna mindre klimatarkiv lämpliga för film, andra hyr in sig hos andra aktörer på sin ort. För närvarande pågår en projektering för framtida arkivlokaler med målet att kunna täcka de behov som finns inom Riksarkivet. I fråga om en eventuell framtida gemensam resurs har Riksarkivet därmed troligen inga behov av en extern lokal för långtidsbevarande. Och även om det är teoretiskt möjligt för en arkivmyndighet som Riksarkivet att bevara allmänna handlingar hos en extern aktör, så är det svårt att överlåta ansvaret för tillhandhållandet. På allmänhetens begäran ska handlingarna lämnas ut skyndsamt.

I fråga om materialets skick finns ingen klar bild, och i inventeringen kommer ingen djupare skadebedömning att göras. Det finns dock vissa vinägerdrabbade filmer och några som var skadade redan när de togs emot.

När det gäller kompetens har Riksarkivet i Stockholm en filmansvarig arkivarie och konservatorer. I personalen finns dock ingen med specifik utbildning/bakgrund inom filmbevarande och Riksarkivet har i nuläget inga planer på att anställa någon sådan. I stället tas extern kompetens in om det behövs.

Filmerna är redovisade i Arkis, Riksarkivets egenutvecklade system, vilket direktexporterar till Nationell ArkivDatabas (NAD). Generellt sett är film inte lika väl förtecknat som papper, där traditionellt mest resurser lagts, men det pågår ett arbete med att förändra detta.

### **3.2.1. Krigsarkivet/Riksarkivet**

Krigsarkivet är den enhet som enligt instruktion ska fullgöra Riksarkivets uppgifter för myndigheter under Försvarsdepartementet. Krigsarkivet har sitt ursprung som en del inom det svenska försvaret, men ingår sedan 1995 som en integrerad enhet inom Riksarkivet, dock med placering i egna lokaler.

Genom åren har en mängd film av olika slag producerats relaterat till Försvarsmaktens verksamhet – allt från informationsfilmer och dokumentation till spelfilmer. Filmerna utgör således allmän handling i försvarsmyndigheternas arkiv och ska som sådana levereras till Krigsarkivet. Trots det förvarar Krigsarkivet endast en mindre del av Försvarsmaktens filmer. Majoriteten finns hos Stiftelsen Armé-, Marin- och Flygfilm (AMF) som när de började sin verksamhet bistod med produktion av filmer åt försvaret. Idag är AMF ett kommersiellt arkiv som bevarar film åt både Försvarsmakten och andra kunder. AMF har ett öronmärkt statsanslag för ”restaurering, arkivering och arkivförvaltning av kulturhistorisk, försvarsanknuten film” till ett belopp av 464 000 kronor via Riksarkivet.<sup>18</sup> Då denna utredning inte omfattar privata organisationer har enbart Krigsarkivet intervjuats. Utöver AMF är det enligt Krigsarkivet också sannolikt att ytterligare film finns kvar ute i verksamheten hos olika förband, andra myndigheter, etc. Film finns även bevarad hos Filminstitutet.

Krigsarkivet har ett drygt 100-tal analoga filmer; framför allt instruktionsfilmer från försvaret, krigsmateriefilmer och dokumentation av olika verksamheter som t ex provskjutningar. Här finns också ett mindre antal filmer som hör till person- eller föreningsarkiv. Mängden är oklar eftersom analog film och video inte alltid har redovisats i arkivförteckningarna. Film kan ligga gömd bland pappershandlingar i vanliga arkivboxar. Krigsarkivets bestånd ingår i Riksarkivets ovan beskrivna inventering.

Materialet redovisas genom arkivförteckningarna som registreras internt i Arkis och publiceras offentligt i den Nationella Arkivdatabasen (NAD). Enligt Krigsarkivet används och efterfrågas de analoga filmerna sällan. De är heller inte så tillgängliga eftersom de inte konsekvent är redovisade i förteckningarna. Några enstaka filmer har digitaliserats i samband med att de lämnats ut till forskare eller andra intresserade.

Filmerna förvaras framför allt i Krigsarkivets arkivlokal för fotografier. Lokalen saknar klimatanläggning men är vald eftersom den på naturlig väg håller en jämn luftfuktighet och begränsad temperatur. Temperaturen ligger kring +18–20°C och luftfuktigheten kring 35–45%. Eftersom Krigsarkivet ingår i Riksarkivet kommer troligen det fysiska bevarandet att, som beskrivits ovan, kunna lösas inom myndigheten.

---

<sup>18</sup> Se Regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende Riksarkivet

När det gäller kunskap har Krigsarkivets konservatorer inriktning mot papper och saknar specialkunskaper om filmbevarande.

### 3.3 Kungliga Biblioteket

Kungliga Biblioteket (KB) är Sveriges nationalbibliotek och samlar in allt som ges ut i Sverige, såväl tryckt som audiovisuellt material. Pliktexemplarslagstiftningen har omfattat audiovisuellt material sedan 1979.

KB har totalt knappt 32 000 analoga filmer. Utöver detta har KB en mycket stor mängd rörlig bild genom den insamling som skett enligt pliktexemplarslagen.

Majoriteten av de analoga filmerna finns i Filmarkivet i Grängesberg, som sedan 2011 är en enhet inom KB. I Grängesberg finns både depositioner och donationer, men sedan 2012 tar KB enbart emot donationer. Det pågår ett aktivt arbete med en ny insamlingspolicy som bygger på donationer och detta medför att arkivet växer kontinuerligt. De analoga filmerna i Grängesberg, ca 30 000 stycken, är till allra största del icke-biografvisad/icke-fiktiv film som samlats in inom ramen för Filmarkivet i Grängesberg. Utöver detta finns ca 1600 filmer i lokalerna på Karlavägen. Dessa föreligger främst på formatet 16mm och är till innehållet skolfilmer, företagsfilmer, en del donationer och personarkiv.

I Grängesberg förvaras de analoga filmerna i lokaler med max +16°C och en relativ luftfuktighet på ca 35%. I Stockholm förvaras de analoga filmerna i magasin på Karlavägen med temperatur +17 °C och RH 38%. Delar av filmbeståndet i Stockholm planeras att flyttas till lokalerna i Grängesberg.

När det gäller myndighetens uppdrag så har KB:s instruktion 2018 ändrats till en tillitsbaserad instruktion vilket minskat detaljeringsgraden. Den tidigare inledande formuleringen att myndigheten är ”nationalbibliotek och arkiv för ljud- och bilddokument och rörliga bilder samt fullgör dokumenterande uppgifter och serviceuppgifter” är nu ändrad till att ”Kungl. biblioteket är Sveriges nationalbibliotek och ska främja den svenska forskningens kvalitet och en demokratisk samhällsutveckling genom att tillhandahålla källmaterial och en effektiv forskningsinfrastruktur”. De mer specifika instruktionerna för olika medieslag har ersatts med att ”myndigheten ska samla in, beskriva, bevara och tillhandahålla fysiskt och digitalt material som behövs för att fullgöra myndighetens uppgifter”.

De analoga filmerna registreras i Svensk mediedatabas (SMDDB). 15 000 av de analoga filmerna är ännu inte registrerade där. I princip är all analog film i KB:s bestånd digitaliserad i lägre kvalitet, lämplig för forskning och webbpublicering. Forskare, men också allmänhet, kan söka i SMDDB och beställa digitala kopior. Efter att filmerna scannats är det de digitala versionerna som används, och ett urval tillgängliggörs också på Filmarkivet.se<sup>19</sup>.

Kompetensen inom AV-området är hos KB till stor del inriktad på utbudsbevakning, inkrävning, katalogisering och digitalisering. I Grängesberg finns kunnande kring analogt filmmaterial och man arbetar med hela kedjan – mottagande, digitalisering, arkivering men man bedriver inte kvalificerad restaurering av analog film.

---

<sup>19</sup> En webbplats som drivs gemensamt av Filminstitutet och KB där främst kort- och dokumentärfilm tillgängliggörs via kostnadsfri streaming.

KB anser sig i nuläget ha de lokaler man behöver, men vid intervjun uttrycks en positiv inställning till olika former av samarbete, inte minst till förekomsten av ett kunskapscentrum, filmvårdstjänster samt på sikt långtidsförvaring av den analoga filmen.

### **3.4 Sveriges Television**

Sveriges Television (SVT) började sända 1956. Egna inspelningar gjordes från 1957–58 och långt in på 80-talet spelade man regelmässigt in på analog film. I dramaproduktion har film använts även under senare år.

I SVT:s arkiv finns idag ca 150 000 askar (70 000 timmar) analog film i olika format. Innehållet är mycket varierande – från nyhetsinslag och caféprogram till dramaproduktioner. Det finns också värdefulla förvärv som SF-journalerna. SVT tar även emot donationer om de får alla rättigheter och materialet är unikt. Tillväxten av analog film har i princip avstannat, med undantag för någon enstaka donation.

SVT har producenträttigheter för materialet i arkivet och har rätt att sända allt. Det kan dock finnas underliggande rättigheter som måste förnyas för att möjliggöra användning. När det gäller katalogisering finns filmerna registrerade i SVT:s system Meta. KB har tillgång till information från detta, men SVT:s system är inte ihopkopplat med något annat externt system.

De analoga filmerna förvaras sedan 1950-talet i tre stora arkivlokaler under Radiohuset, på totalt ca 750 kvm. Utöver detta hyr SVT plats för särskilt värdefullt material som SF-journalerna hos Filminstitutet, vilka där förvaras nedfrysta. Lokalerna i Radiohuset är för varma för bra långtidsbevarande, ca +10°C, men snabb tillgänglighet har prioriterats eftersom arkivet är produktionsarkiv. Det innebär att materialet används i SVT:s nya produktioner och inslag. Materialet är dock enligt SVT i tämligen gott skick utifrån förutsättningarna, förutom slitage efter användning och en del kopior angripna av s k vinägersyndrom. När det gäller luftfuktighet ligger den på 25–35%, men den kan höjas och fluktuera under främst augusti-september då årstidens temperatur- och luftfuktighetsförändringar ger påverkan i arkivlokalerna.

Lokalerna under Radiohuset ägs av Sveriges Radio Förvaltnings AB och SVT betalar dem genom medelsavstående. Juridiskt sett skulle SVT kunna förvara material hos en annan aktör, men tidigare diskussioner om att flytta till mer ändamålsenliga lokaler har fallit på frågan om snabb tillgänglighet samt ekonomi. Arkivlokalerna har inga alternativa användningsområden och om det analoga arkivet skulle flyttas uppstår dubbel hyra.

Behovet av snabb tillgänglighet till det analoga materialet förändras dock genom det mycket omfattande digitaliseringsprojekt som just nu pågår på SVT. Inom ramen för det digitaliseras allt analogt material i kvalitet för webb/sändning och internt bruk. Alla analoga förlagor sparas med undantag för dubletter och angripet material, framför allt ljud, vilket kasseras efter scanning om det är i alltför dåligt skick. Digitaliseringsprojektet beräknas vara klart inom 5–6 år och då behöver inte det analoga materialet längre tas fram när det ska användas i nyproduktion. Det kommer bara att behövas när något ska scannas i högre kvalitet.

När det gäller kompetens har SVT ingen personal med specialkunskap om analogt filmbevarande, men man håller en grundläggande koll på exempelvis vinägerskador. I digitaliseringsprojektet jobbar två personer heltid, resten när det finns möjlighet.

I fråga om utrustning har SVT en inhyrd scanner och många klippbord, men man kommer sannolikt inte att återanskaffa teknik den dag den inte längre fungerar.

I intervjun har SVT uttryckt ett tydligt intresse för en gemensam bevarandelokal om ekonomiska och praktiska frågor kan lösas, och understrukit att det intressanta då är om det finns en långsiktighet och förvaring kombinerat med scanner, utrustning och kompetens – annars skulle man lika gärna kunna klimatanpassa lokalerna i Radiohuset.

SVT:s arkiv är mycket omfattande och innehåller ett stort källmaterial om svenskt 1900-tal, tv-historia, kulturhistoria m.m. Enligt SVT är materialet troligen till största del unikt. Uppdraget att bevara det finns dock inte reglerat någonstans. Arkivet motiveras idag av dess användning för ny produktion och finansieras inom ramen för ordinarie budget. I public service-propositionen, *Bildning och tillgänglighet – radio och tv i allmänhetens tjänst* från 2013 tas frågan om arkivet och tillgängliggörande upp. SR och SVT är enligt propositionen ”betydelsefulla delar av svensk historia och det gemensamma kulturarvet” och har därför också ett ansvar att digitalisera och göra tidigare produktioner tillgängliga för allmänheten, vilken en gång har finansierat produktionerna via radio- och tv-avgiften. Det är en grundläggande aktivitet för verksamheter i allmänhetens tjänst, menar regeringen. Fokus i propositionen är på digitaliseringsfrågor men när det gäller bevarande står att ”Regeringen ser positivt på att SVT och Stiftelsen Svenska Filminstitutet samverkar i bevarandefrågor, t.ex. när det gäller SVT:s samlingar av film på filmbas”<sup>20</sup>.

### 3.5 Filmhögskolor

Det finns två filmutbildningar på högskolenivå i Sverige: Stockholms dramatiska högskola och Akademin Valand vid Göteborgs universitet. Här har många av Sveriges främsta regissörer, manusförfattare, producenter m m utbildats och spelat in elevfilmer.

#### *Akademin Valand*

Filmutbildningen vid Akademin Valand har sitt ursprung i Högskolan för fotografi och film som grundades 1997 och sedermera blev Filmhögskolan. 2012 bildades Akademin Valand tillsammans med utbildningar inom konst, fotografi och litteratur.

Skolan började spela in på digitala format så snart det var möjligt och därmed har användandet av analog filmformat varit mycket liten. De senaste tio åren har man filmat med analog film två gånger och visningskopior på film har inte gjorts sedan 1998. Innan dess gjordes bara ett fåtal, 10–20 stycken. Skolan har fortfarande möjlighet att spela in analogt men om det skulle ske får studenterna stå för kostnaderna själva.

Akademin Valands policy är att filmmaterial tillhör skolan under utbildningen men att det, och rättigheterna, övergår i studenternas ägo efter examen. Därför har analogt material fördelats ut till eleverna med undantag för två övningar från 1995 som finns i ett skåp på skolan.

För Akademin Valand finns därför inga bevarandebestånd när det gäller analog film, däremot är det mycket angeläget att hitta ett långsiktigt digitalt bevarande.

#### *Stockholms dramatiska högskola*

---

<sup>20</sup> *Bildning och tillgänglighet – radio och tv i allmänhetens tjänst* prop 2012/13:164, s 79



Filmutbildningen vid Dramatiska institutet (DI) startade 1970. År 2011 slogs DI samman med Teaterhögskolan och blev Stockholms dramatiska högskola (StDH), vilken sedan 2014 ingår i Stockholms konstnärliga högskola.

Under minst 20 år från starten 1970 gjordes alla filmövningar på analog film, både 16mm och 35mm. I viss grundläggande utbildning användes även Super 8-film. Slutfilmerna gjordes ofta på 35mm. Från och med år 2000 har den analoga filmen enbart använts som inspelningsformat, scannats till digital video och redigerats digitalt. Originalmaterialet till dessa filmer arkiveras inte. Sedan 2011 har analog film enbart i ett fåtal undantagsfall använts för examensgrundande filmer. Det samlade materialet på analog film uppgår till omkring 370 titlar.

Materialet bevaras på två platser. Dels i StDH:s hus på Valhallavägen där det finns en lokal med kontrollerade klimatförhållanden för film, videoband och ljudband. Temperaturen är +13–14°C och luftfuktigheten 30 %. Här förvaras visningskopior, både biografkopior och arbetskopior. I Filminstitutets lokaler i Rotebro förvaras negativ och slutmixar i ett hyrt förrådsutrymme som inte är nedkyllt eller har konstant luftfuktighet. Detta material ska gås igenom och gallras under 2018 och planen är att det endast ska innehålla negativmaterial som måste långtidförvaras.

De flesta av visningskopiorna i StDH:s arkivlokaler har nyligen gått igenom och skolans bedömning är att materialet är i gott skick. Omkring en femtedel av filmproduktionerna finns scannade till analog video, men inget är digitaliserat i arkivsyfte. Det analoga materialet fungerar idag enbart som ett arkivmaterial eftersom skolan inte längre har någon filmprojektor. Äldre filmer, främst från 1970-talet, kan köras i det klippbord som skolan behållit just för detta ändamål.

Inom sin anställda personal har StDH/SKH arkivariekompetens, dock ingen med specialkunskaper om filmbevarande. Filmsamlingen sköts av en pensionerad medarbetare med expertis inom filmmaterial.

StDH har ett internt FileMaker Pro-register där samtliga kända data om varje film finns noterade. Det omfattar ca 1400 poster från 1970 till omkring 2012, dvs hela den period då analog film användes. Efter år 2012 finns filmerna enbart lagrade digitalt i en server och ett nytt lagringssystem har utarbetats.

### **3.6 Nordiska museet**

Stiftelsen Nordiska museet grundades 1873 och är idag Sveriges största kulturhistoriska museum.

I samlingarna finns uppskattningsvis ett 1000-tal titlar på analog film; 30 - 40 hyllmeter. Filmerna är av olika slag. Museet började tidigt bygga upp sin filmsamling och det fanns medel för att producera film som dokumenterade och skildrade verksamheter inom museets intresseområde, som svedjebränning, hustimring, jordbruk samt jakt- och fångstmetoder. På 1960 - 70-talen minskade den typen av produktion, men på senare år har museet återigen börjat filma, nu på digitala format. Andra typer av film i samlingarna är amatörfilm, föreningsfilm, företagsfilm och reklamfilm. Exempelvis har man material från NK, General Motors och Electrolux. Nordiska museet har också SF-journaler, men dessa är kopior och utan rättigheter för visning. Tillflödet och förvärv av analog film är nu marginellt, detsamma gäller stillbild. Museet är i en förvaltningsfas med syfte att ta om hand de stora förvärv som gjorts de senaste 20 åren.

Filmerna förvaras i relativt nybyggda klimatiserade lokaler i museibygnaden på Djurgården i Stockholm, där riktvärdet är +10–15°C med en luftfuktighet på 30–35%. Lägre temperatur hade enligt museet varit önskvärt, men varit svårt att uppnå, framför allt på grund av kostnadsskäl. En del material finns också deponerat hos KB i Grängesberg. Museet har ingen nitrutfilm. Vissa rutinvårdinsatser görs och planer finns på en tillståndsinventering som dock inte har blivit av än. Mest prioriterat är det unika materialet. Museets största problem inom bevarande på det audiovisuella området är olika bandformat.

Uppdraget att bevara filmerna täcks av museets stadgar, vilka fastslår att museet ”har till uppgift att bevara och levandegöra minnet av liv och arbete i Sverige, företrädesvis för tiden efter 1520”. Museet ska bland annat särskilt ”vårda, förteckna, vetenskapligt bearbeta och genom nyförvärv berika sina samlingar”.

Museets generella policy är att undvika depositioner. Sedan flytten till nya lokaler 2015 finns bara donerat filmmaterial hos museet. Filmerna är katalogiserade på övergripande nivå (arkivbildare/serie) i databasen Visual Arkiv. På individnivå är de katalogiserade i Nordiska museets huvuddatabas Primus.

När det gäller kompetens har museet intendenten som arbetar med film- och fotosamlingarna men ingen djupare konservatorskompetens inom filmbevarande. Inom foto- och filmområdet läggs också den största andelen tid på museets omfattande stillbildssamlingar. Museet har inte längre utrustning för uppspelning av analog film och därför är filmerna svårtillgängliga både för internt bruk och för externa personer som vill ta del av dem, eftersom särskilda medel också saknas för tillgänglighetsdigitalisering. I dagsläget måste den som vill ta del av filmerna betala för digitaliseringen själv. Museet har också blivit mer restriktivt med visning av filmkopiorna för att undvika skador då kapacitet saknas för att reparera dessa.

När det gäller en eventuell central resurs är stöd inom vård, dvs konservators/restaureringskompetens, något som Nordiska museets representant uttrycker intresse för vid intervjun. I fråga om bevarandelokaler anser museet att behoven är större för långtidsbevarande av magnetband än för analog film.

### **3.7 Moderna Museet**

Moderna Museet finns i Stockholm och Malmö och är en myndighet med det nationella ansvaret att samla, bevara, visa och förmedla modern och samtida konst.

Museets samling innehåller ca 450 verk inom rörlig bild, både svenska och internationella. Av dessa finns 127 på analog film (45 svenska och 82 internationella), främst på 16mm. Mängden analog filmverk är med andra ord i sammanhanget liten, men samlingen är värdefull. Moderna Museet äger i princip inga negativ utan kopior, men i flera fall har museet eftersökta kopior av ovanliga verk som ofta kommit tillhanda direkt från konstnären, och på så sätt är de ibland unika. För vissa verk och konstnärer är just den analoga filmen själva verket eller en del av verket och ska inte visas i digital form. Utöver samlingsverken finns i museets arkiv också inspelningar på både filmbas och video som dokumenterar händelser på museet genom åren, exempelvis invigningar, konstnärssamtal och framförande av performance-verk.

Filmerna bevaras i museilokalerna på Skeppsholmen i +16°C och 40% luftfuktighet.

Museet skulle vilja förvara filmerna i lägre temperatur, men det är i nuläget inte möjligt då utrymmet där kylarna står inte har någon tempererad sluss som skyddar kopiorna från kondens vid framtagning. Bevarandetrymmena är också fulla och det finns även önskemål om att byta ut kylarna då de börjar bli föråldrade och innehåller freon. Enligt museet är de flesta kopior i gott skick, med visst behov av rengöring. I samband med genomgång för research eller inför visningar uppdragas ofta om något behöver åtgärdas. Museet har ingen distributionsfunktion och lånar aldrig ut 16mm-film. Filmerna finns registrerade i The Museum System (TMS), som har en publik modul online som kallas Sök i Samlingen.

Uppdraget att bevara filmerna ingår i museets övergripande uppdrag att vårda och bevara svensk och internationell konst. Museet har ett ”slutansvar” för det som förvärvats och en ambition att bibehålla samlingen intakt även om filmerna är kopior. Man försöker därför systematiskt ersätta sådana kopior som inte längre håller tillräcklig kvalitet för att visas publikt, och även digitalisera analoga kopior i hög kvalitet där det är möjligt.

Till skillnad från en del andra organisationer som intervjuats för denna utredning är analog film ett i högsta grad levande format för Moderna Museet och ett som man kommer att arbeta aktivt med i framtiden. I utställningar visas i regel digitala versioner, men i museets biograf visas även 16mm. Museet förvärvar fortfarande filmer i analog form, exempelvis köptes Maya Derens experimentfilmsklassiker *Meshes of the Afternoon* in på både digitalt och analogt format. Som nämnts ovan ska också vissa verk enbart visas på analog film även i utställningssammanhang. Därför är det helt nödvändigt att ha analoga kopior, och i museets bevarandearbete ligger således att arbeta aktivt med filmsamlingen och att när det behövs förvärva nya analoga kopior.

Utöver en intendent med inriktning på rörlig bild har museet en konservator specialiserad på foto som även arbetar med film. Museets tekniker har också upparbetat stor kunskap om film i olika format och ansvarar även för förvaltandet av magasinet. I intervjun uppges inga överhängande behov av stöd inom kompetensområdet. Dock framhålls att en instans att kunna ställa frågor till eller få tillgång till kompetensutveckling genom vore något positivt. Ett mer upparbetat och levande nätverk av institutioner och andra verksamheter som arbetar med bevarande och visande av film i Sverige vore också enligt museet mycket värdefullt, som ett komplement till de kontaktytor man redan har idag - dels med en krets museer internationellt, dels med Filminstitutet, Filmform och lokala privata aktörer.

I fråga om bevarandelokaler har Moderna Museet tidigare diskuterat möjliga gemensamma lösningar med andra museer. Dessa har dock lagts på is. Ett annat alternativ för att lösa museets platsbrist vore att sätta in ytterligare en kyl, men intresse skulle kunna finnas för en bevarandelokal i offentlig regi där material kunde deponeras. En aspekt för museet är dock vikten av närhet till föremålen – ”de visas mer ju mer lättillgängliga de är” – vilket kanske i synnerhet kan gälla filmer, som är svårare att ta del av och bedöma från dokumentationsbilder än fysiska konstobjekt. Övrig konst bevaras redan till stor del på annan plats än Skeppsholmen, men eftersom filmsamlingen är liten har den kunnat hållas nära. En lösning där fler filmer fanns digitaliserade i webbformat för internt arbete och enkel visning skulle lösa en del av detta. Det är dock för museet av andra skäl problematiskt om lågupplösta versioner av verken framställs.

### 3.8 Filmform

Stiftelsen Filmform tillgängliggör svensk experimentfilm och videokonst. Samlingarna har sitt ursprung i Arbetsgruppen för film, en medlemsorganisation som grundades 1950.

Filmforms samlingar av analog film består av ca 400 askar på framför allt 16mm, och en mindre del på 8mm och 35mm. De flesta av dessa är från 1950–60-tal, men även senare har en del nya visningskopior på 16mm beställts. I samlingarna finns också ca 260 askar med filmkopior som Filmform tagit över från Svenska institutet; både film av konstnärer och exempelvis informationsfilmer om Sverige, vilka kan ha ett historiskt värde på sikt. Dessutom finns arbetsmaterial och original från några konstnärer. Det mesta i samlingen av experimentfilmer bedöms vara unikt. Inflödet av analog film nu är marginellt, det handlar om enstaka filmer som hittas eller lämnas in av arvingar. Filmerna är registrerade i en egen databas som sjösattes 2018. Den är inte kopplad till någon annan databas, men diskussioner har tidigare förts med både Filminstitutet och KB om möjligheterna att samordna detta.

Materialet är deponerat av konstnärerna och Filmform tecknar distributionsavtal för varje film som tas i distribution. Konstnären äger oftast ensam upphovsrätten och Filmform betalar visningsersättning till upphovspersoner vid visning av filmer i distribution. För forskning tillgängliggör Filmform materialet utan ersättning till upphovsperson. 16mm-kopior distribueras när det finns tillräckligt många kopior av ett verk, då aktören som ska visa har utbildade maskinister och servade projektörer.

De flesta analoga filmer förvaras i en lokal vid Filmforms kontor, vilken är lite svalare än rumstemperatur. Visningskopiorna som förvaras där är i varierande skick, men de är synade och under kontroll. Utöver det har Filmform inom ramen för ett samarbete med Filminstitutet deponerat särskilt värdefullt material såsom negativ och kopior av hög kvalitet. Filmform har också en stor samling av videoverk på olika format som bör digitaliseras för bevarande. Det är möjligt för Filmform att bevara sina filmer i en annan aktörs lokaler, så länge bevarandet är långsiktigt och hållbart samt tillgång för distribution ges smidigt och till en rimlig kostnad.

Filmforms uppdrag formuleras från regeringen via Konstnärsnämndens regleringsbrev. Där står att 900 000 kronor ska utbetalas till Filmform ”för bl.a. rådgivning och distribution i fråga om film- och videokonst”. I Filmforms stadgar från 1967 uttrycks att ”Stiftelsen har som ändamål att främja produktion av fri experimentell film och hithörande pedagogisk och publicistisk verksamhet.” Inget bevarandeåtagande finns formulerat, men bevarande och arkiv kan sägas vara en förutsättning för att kunna distribuera och tillgängliggöra.

Filmform understryker vid intervjun sitt stora och akuta behov av ett samlat och hållbart bevarande av både analoga och digitala material. I dagsläget består personalstyrkan av en heltidstjänst samt timanställningar. Långsiktigt föredrar Filmform förvaring hos en institution som Filminstitutet snarare än klimatanpassning av de egna lokalerna, eftersom det är svårt att garantera kompetens och korrekt förvaring långt in i framtiden.

## 4. Sammanfattande diskussion

Analogt filmmaterial bevaras som vi har sett hos en mängd olika institutioner. Det rör sig om mycket olika typer av innehåll – allt från kända spelfilmer till företagsfilm, nyhetsinslag och dokumentation av dragning av järnvägsspår. De analoga filmerna bevaras också av många olika skäl – av konstnärliga skäl, av produktionsskäl, i kraft av att de är allmänna handlingar. Det de har gemensamt är materialets fysiska förutsättningar och behovet av en korrekt bevarandemetod. Denna utredning och förslagen nedan fokuserar på filmerna som ett fysiskt material; ett föremål. Deras innehåll värderas inte, utan syftet är att hitta en hållbar lösning för att materialet långsiktigt ska kunna tas om hand väl. Men med det sagt så är det uppenbart att en hel del material av stort kulturhistoriskt, historiskt eller konstnärligt värde idag bevaras på ett sätt som riskerar dess långsiktiga överlevnad.

Följande tabell visar mängden film hos olika institutioner och hur den bevaras i nuläget (den rymmer därmed inte planerade förändringar som redovisats ovan, eller material som man förvarar hos andra aktörer, exempelvis Filminstitutet eller AMF). Mängduppgifterna och några av temperaturuppgifterna är ungefärliga, och olika mått används för mängd, men detta ger ändå en överskådlig bild.

<b>Institution</b>	<b>Mängd analog film*</b>	<b>Bevarandeförhållanden*</b>
Riksarkivet	10 000 filmer	+18°C, (ev +12°C på sikt) RH 40% Landsarkivens bevarandeförhållanden ser olika ut.
Krigsarkivet	10–100 filmer	+18–20°C RH 35–45%
KB	32 000 filmer	+16–17,5°C RH 38% (Karlavägen) RH 35% (Grängesberg)
SVT	150 000 askar	+10°C RH 25–35%
Filminstitutet	60 000 material (fördelat på cirka 300 000 askar)	-6 – +6°C RH 25–35%
Akademin Valand	2 filmer	Rumstemperatur
Stockholms dramatiska högskola	370 filmer	+13–14°C RH 30%
Nordiska museet	1000 filmer	+10–15°C RH 30-35%
Moderna Museet	127 filmer	+16°C RH 40%
Filmform	660 askar	Strax under rumstemperatur

*\*Ungefärliga siffror. Klimatuppgifterna rör institutionernas egna lokaler. Flera av dem bevarar utöver detta material på annan plats, exempelvis hos Filminstitutet, och det redovisas inte här.*

*RH alternativt RF står för relativ luftfuktighet och är den mättenhet som används för att beskriva hur mättad luften är med fukt.*

Störst mängd film finns alltså hos SVT, KB, Svenska Filminstitutet och Riksarkivet. Mindre mängder finns hos Moderna Museet, Filmform, Nordiska museet och filmhögskolorna. Nyproduktionen av rörlig bild på analog film har i princip upphört så mycket lite nytt material kommer att tillföras, utöver det som eventuellt samlas in/förvärvas. Detta kan framför allt tänkas ske hos Filminstitutet, KB och museerna. Analog film finns också på många platser som ligger utanför denna rapportens begränsning – regionalt och lokalt, t ex på museer, och material som finns kvar hos filmare och privata bolag. Även här kan stora behov förmodas finnas och mycket varierande förutsättningar för att kunna ta om hand materialet på rätt sätt.

Inledningsvis beskrevs två olika standarder för klimatförhållanden; FIAF:s riktlinjer och RA-FS. Enligt FIAF:s, den internationella standarden för filmarkiv, ska analog film långtidsbevaras i max +5°C. Av de undersökta institutionerna håller endast Filminstitutet denna nivå (dock ej för visst externt material). I fråga om RA-FS har Riksarkivet under utredningsarbetets gång meddelat att översynen av RA-FS 2013:4 kommer att mynna ut i rekommendationer som är i linje med FIAF:s. Den uppdaterade versionen kommer att fastslå att nitrat- och acetatfilm ska förvaras i högst +8°C och RH 30–50% när det gäller material under handläggning, men att för långtidsförvaring bör detta material bevaras i minusgrader. Med undantag av Filminstitutet är det alltså i dagsläget ingen av de undersökta institutionerna som uppfyller kommande föreskrifter från Riksarkivet, inte ens de för tillfällig förvaring.

Några institutioner (SVT, Nordiska museet och Filmform) står inte under Riksarkivets tillsyn, och i fallet med FIAF:s regler är de naturligtvis inte bindande för någon av de berörda institutionerna. Även för de institutioner som står under Riksarkivets tillsyn så är filmsamlingarna sällan bestående av allmänna handlingar, vilket innebär att en RA-FS för bevarandelokalerna inte har någon egentlig betydelse i form av regelverk. Som konstaterades i avsnitt 2.2 är den nuvarande RA-FS också delvis motsägelsefull och kan vara svår att följa som vägledning. Syftet här är därför inte att värdera detta utan att presentera en observation och problematik, samt understryka vikten av att RA-FS förtydligas. Oavsett RA-FS formella status i relation till institutionerna har den ett stort värde som vägledning och riktlinjer.

Med några undantag har de intervjuade institutionerna inte uppgett skador på materialet i någon större utsträckning. Här finns dock ett mörkertal eftersom flera inte har fullständigt inventerat material, och inte gjort eller gör någon närmare skadebedömning. Frågan måste också ställas just i ett längre perspektiv – även om materialet idag skulle vara i ett godtagbart skick, hur ser det ut om 100 år? Den beräknade livslängden om minst 500 år för analog film som nämns i stycke 2.2 gäller oskadat material som förvarats i optimala klimatförhållanden från början. Redan vid högre temperaturer än +5°C och högre luftfuktighet än 35% förkortas livslängden avsevärt. Beräkningar utförda av Image Permanence Institute visar att ny acetatfilm som bevaras i +15°C med RH 40% når en kritisk gräns för kemisk nedbrytning efter 111 år, och nytt acetatmaterial som bevaras i +18°C med en RH av 45% redan efter 64 år. Om viss nedbrytning redan satt in är den beräknade livslängden avsevärt kortare, endast några få decennier. Utifrån uppgifterna i tabellen ovan riskerar därmed flera av de intervjuade institutionernas material att snart förfaras om inte de inte överförs till lokaler som följer den internationella filmarkivfederationen FIAF:s rekommendationer (se avsnitt 2.2) eller kommande föreskrifter från Riksarkivet.

Alla intervjuade institutioner använder olika databaser, vilket gör det svårt att jämföra innehav och upptäcka dubletter. En hel del material är dessutom inte katalogiserat än. En komplett och översiktlig katalogisering vore intressant av flera skäl. Dels skulle det vara kostnadsbesparande

eftersom bevarande av dubletter skulle undvikas. Dels skulle det göra materialet mer sökbart och därmed lättare att använda för exempelvis forskare. Parallellt med denna utredning har Filminstitutet på regeringens uppdrag tillsammans med KB genomfört en annan om hur ökad samverkan kan effektivisera digitaliseringen av AV-material. Ett av förslagen i denna utredning är att det ska genomföras en nationell inventering av AV-material, vilket därmed har relevans även för bevarandet av analog film.

När det gäller önskemål i relation till en gemensam resurs ser behoven av lokal olika ut enligt de intervjuade institutionerna. Vissa behov av bättre eller större lokaler kommer enligt exempelvis Riksarkivet och eventuellt Moderna Museet att kunna lösas inom organisationen. Filmform har uttryckt ett starkt intresse för bättre lokaler, även SVT om praktiska och ekonomiska förutsättningar kan lösas. KB har i dagsläget inte behov av nya lokaler, men har i intervjun uttryckt intresse för ett samarbete inte minst när det gäller kunskap och filmvård och på sikt eventuellt även för långsiktig förvaring.

Däremot är behovet av tillgång till kompetens ett mer utbrett önskemål. En intervjuperson säger att ”det bör finnas ett tydligt kompetenscentrum för kunskap kring analog film – restaurering, analys, riktlinjer osv. Vi ska inte ha dubbelkompetens, och någon måste känna sig ansvarig för att kompetens vidmakthålls. Filminstitutet gör detta nu, det är en praxis som borde uttalas. Det är oerhört väsentligt att vi har kvar kunskap i landet nu när filmlabb försvunnit.” En annan konkretiserar behovet till att ha någon med daglig verksamhet inom analog film att vända sig till med praktiska frågor om filmmaterial: ”Törs man visa det? Kan det gå sönder? Varför har det den här färgen? Hur ska det stå i arkiven? Är det farligt att blanda med pappershandlingar? Om filmen ser skör ut, kan jag rulla ut den?” En person lyfter att det är viktigt att den mer allmänna kunskapen fördelas bredare och inte enbart finns på en institution.

En slutsats av detta är att inte bara korrekta bevarandeförhållanden utan även kunskap ser ut att bli det mest kritiska i framtiden. Redan idag har nästan ingen av de intervjuade institutionerna förutom Filminstitutet personal med specialkompetens inom filmbevarande och handhavande av analog film. Några har närliggande konservatorskompetens eller annan erfarenhet av filmmaterial. Den generella bilden är att detta är en kunskap på väg ut och att den inte kommer att ersättas. Det finns heller ingen utbildning i Sverige inom filmbevarande i vidare bemärkelse, vilket med tanke på den mycket begränsade arbetsmarknaden är förklarligt. En samverkan kring resurser bör därför ske, som tar höjd för en framtid när ytterst få har specialkunskaper.

En reflektion relaterad till detta är också att analog film är ett i arkivsammanhang nytt material, men som redan blivit gammalt och nästan slutat användas, kanske innan det riktigt hunnit få bredare fäste i föremålsvårds/kulturarvsvärlden. Ett par intervjupersoner har använt uttrycket ”lite styvmoderligt behandlat” för att beskriva filmens roll i jämförelse med andra typer av kulturarvsmaterial. En annan intervjuperson uttryckte att vi inte tillmäter en filmrulle samma historiska värde som en medeltida handskrift. Inom historievetenskapen har det också tagit lång tid för film att etableras som ett källmaterial med tillhörande metodik. Filmen är ny jämfört med de flesta andra kulturarvsobjekt och områden där man under lång tid utvecklat tekniker för bevarande och restaurering – papper, måleri, byggnader etc. Områden som dessa är också mycket större volymmässigt och där tillkommer nytt material. Precis som för andra begränsade epoker behövs dock för analogt filmbevarande kunskap om specifika tekniker, material och innehåll.

En slutsats i Digisams rapport var att flera institutioner som bevarar analogt filmmaterial inte har uppdrag som säger att de ska göra det. Utredningen bekräftar delvis denna bild. För museerna och Filminstitutet är uppdraget tydligt, liksom för dem vars material faller under arkivlagen och offentlighetslagstiftningen. Där är det dock informationen som skyddas, inte själva bäraren. Teoretiskt skulle därför en analog film kunna scannas, kopian bevaras och originalet kasseras. I dagsläget är det inte aktuellt då analog film är en hållbar bärare och det finns material i mer akut behov av digitalt bevarande, såsom magnetband.

KB har ett brett formulerat uppdrag där bevarandet av film kan läsas in, även om det inte nämns specifikt. För SVT finns inga särskilda uppdrag om att hålla arkiv. Det sker nu på SVT:s eget initiativ och har motiverats av dess värde för nya tv-produktioner. Här finns en lucka, vilken accentueras av att SVT om några år digitaliserat sitt arkiv, i kvalitet nog för just ny tv-produktion och webb, och då har radikalt minskat behov av det analoga arkivet. Det kan finnas en risk att företaget väljer att prioritera bort det analoga materialet.

Skrivningar kring bevarande av analogt material kan ha olika inriktningar. En är att se till materialets innehållsliga värde som kulturarvsobjekt. 1900-talet var den rörliga bildens århundrade och mycket av materialet som omnämns i denna utredning är viktigt källmaterial om vår historia. En annan ingång är att fokusera på filmrullarna som föremål. Fornfynd som hittas måste lämnas in till Riksantikvarieämbetet. I Finland finns en lag som slår fast att originalmaterial till filmer inte får destrueras utan att först har erbjudits till filmarkivet, vilket kanske sägas vara en blandning mellan de två ingångarna eftersom fokus här är på filmverk och reglerna är tvingande oavsett innehåll.<sup>21</sup>

Att göra en generell riskanalys nu är svårt, men att fortsätta som idag kommer leda till att material förstörs, att kunnande kring hantering av film minskar ännu mer och att många som har analog film inte kan få hjälp med den. Den totala samhällsekonomiska kostnaden för bevarande blir onödigt hög eftersom dubbelarbete sker kring bevarande av identiskt material och genom att individuella lösningar tas fram. Nu är också en bra tidpunkt att göra något, eftersom det inte nyproduceras mycket mer analog film. Här skiljer sig filmen från många andra typer av föremål och material som bevaras i arkiv och museer: mängden är mer överblickbar.

Den här utredningen handlar inte om digitalisering, men några punkter angående den bör ändå nämnas. För det första förändrar digitaliseringen de analoga kopiornas betydelse, men på olika sätt. För vissa institutioner (Filminstitutet, Moderna museet, Filmform) är det analoga materialet fortfarande värdefullt inte bara ur bevarandesynpunkt utan också för nyttjande eftersom materialet kan vara en del av verket. Men för många andra institutioner innebär tillgången till digitala versioner att användandet av det analoga materialet blir mindre frekvent. SVT är ett tydligt exempel på det senare: arkivmaterialet har bevarats för att kunna användas i nya program, men med digitaliseringen blir innehållet mycket mer lättillgängligt och det dagliga behovet av de analoga förlagorna försvinner. Det blir inte heller lika viktigt att de finns bevarade i direkt geografisk anslutning till verksamheten.

En annan viktig punkt angående digitalisering är att den inte är kostnadsbesparande i det här sammanhanget, eftersom den inte ersätter bevarandet av de analoga förlagorna. Detta konstateras

---

<sup>21</sup> Lag om deponering och förvaring av kulturmaterial, 28.12.2007/1433



också i Digisams rapport, att digitaliseringen är ett tillkommande verksamhetsområde. Även Filminstitutet har lyft detta i sitt budgetunderlag för 2018–20: ”Filminstitutets äskande måste alltså ses mot bakgrund av att insamling, bevarande och tillgängliggörande av analog film fortsätter parallellt med tillgängliggörandet av filmarvet i befintliga och kommande digitala visningsfönster. Digitaliseringen är således något nytt och en verksamhet som tillkommer istället för att ersätta något annat.”<sup>22</sup>

Varför bör då analogt material ändå sparas när det har digitaliserats? Det finns flera skäl. Det grundläggande är att digitalisering i regel inte fångar all den bild- och ljudinformation som finns i filmremsan. Det sker aldrig vid den vanliga storskaliga snabbdigitaliseringen, och inte ens alltid i den högupplösta digitalisering som sker hos Filminstitutet. Den digitala kopian är därmed inte en fullständig avbild och även om den är ändamålsenlig för visning så är den inte ett bevarandeanternativ som ersätter den analoga förlagan. Det är mer att jämföra med ett original och en reproduktion. Här är Nordiska museet ett bra exempel: man önskar digitalisering för tillgängliggörande, men avser att bevara de analoga filmerna. Förlagorna bör bevaras för en framtid där det kan bli möjligt att utvinna mer information. Det finns också ökande intresse från forskningen för icke-fiktiv och sk dokumenterande film, och för rörlig bild som historiskt källmaterial. Här blir originalen viktiga och framtida nya typer av analyser kan bli aktuella i framtiden. Med de analoga originalen finns även mindre källkritiska problem än med digitala versioner.

Gallring är allmänt sett vanskligt eftersom man inte vet vad som blir intressant i framtiden. Däremot så är filmen till skillnad från många andra kulturarvsobjekt ett massmedium som förekommer i många kopior, och därför bör insatserna fokuseras på unikt material. Av det skälet vore en tydligare katalogisering och en inventering önskvärd.

Det finns också ett grundläggande ekonomiskt argument för ett gott bevarande av den analoga filmen: då håller den, och vi hamnar inte i den situation som vi nu är i med magnetband. Rätt bevarade kommer de analoga filmerna inte att behöva räddas längre fram.

## 5 Förslag

Följande förslag har Svenska Filminstitutet formulerat utifrån utredningen ovan och samtal med berörda institutioner.

Uppdraget till Svenska Filminstitutet är att utreda och föreslå hur ett samlat ansvar och samordnad infrastruktur för bevarande av analog film bör utformas, utifrån regeringens och Digisams bedömning att Filminstitutet har goda förutsättningar att kunna utgöra ett centrum för bevarande av analog film.

Filminstitutet bör därmed få ett tydligt uppdrag och åtagande att driva och framtidssäkra filmarkivet som ett nationellt centrum för analog film, i analogi med hur andra typer av kulturhistoriskt värdefullt material bevaras.

---

<sup>22</sup> Budgetunderlag för åren 2018–2020, s 12

I denna roll ska Filminstitutet upprätthålla lokaler, utrustning och kompetens för och inom bevarandet av analog film. Filminstitutet ska:

- Garantera arkivutrymmen med korrekta klimatförhållanden för alla typer av analog film. Utrymmena ska vara utformade att följa best practice enligt internationell standard på området. I de fall allmänna handlingar ska bevaras ska lokalerna vara i enlighet med RA-FS.
- Garantera fungerande utrustning som hör till handhavandet av analog film, såsom spol- och betraktningsbord, kopierings- och framkallningsapparat, tvättmaskiner likväl som projektorer och högkvalitativa scannrar.
- Garantera att yrkeskunskapen inom analogt filmbevarande upprätthålls och förs vidare i Sverige.
- Bistå Riksarkivet och andra myndigheter med uppdrag att formulera riktlinjer och utgöra tillsyn inom områden där analog film figurerar.

Centrets resurser ska vara tillgängliga primärt för allmänna institutioner på nationell, regional och lokal nivå men även för enskilda aktörer såsom filmskapare, företag och föreningar som innehar unik film. Eftersom flera av de institutioner som intervjuats i utredningen uppger att deras samlingar med analog film inte prioriteras är det rimligt att anta att dessa inte heller har några större kostnader kopplade till detta idag. Om Filminstitutets tjänster såsom centrum för bevarande av analog film enbart skulle vara tillgängliga mot betalning skulle detta innebära att institutionerna skulle få en kostnad där sådan inte funnits och för material som de dessutom redan nedprioriterar. Sannolikt är då att ingenting skulle ske och materialet skulle fortsätta att förvaras eller användas på ett destruktivt sätt. Att resurserna är tillgängliga utan någon större kostnad för de som utnyttjar dem kan därmed vara avgörande och innebär därmed en utökad kostnad för staten.

Filminstitutet välkomnar det faktum att Riksarkivet är i färd med att ta fram en RA-FS för bevarande av analog film som motsvarar FIAF:s best practice och sedan i sin roll som tillsynsmyndighet följa upp denna. Även om RA-FS enbart omfattar allmänna handlingar och de arkiv som faller under Riksarkivets ansvarsområde kommer Riksarkivets nya RA-FS på området att kunna användas för fler organisationer.

Berörda institutioner kan då antingen anpassa sin egen förvaring av analog film efter RA-FS alternativt flytta filmerna till arkivlokaler som uppfyller kraven. I rollen som centrum för bevarande av analog film skulle Filminstitutets filmarkiv vara en naturlig sådan plats. Överföring skulle kunna ske såsom donation, deposition eller mot betalning. Om material doneras till det analoga centret, och därmed staten, övergår ansvar och därmed kostnader för materialet till Filminstitutet. Vid deposition kan arkivet ta ut viss kostnadsersättning och om lokaler uthyrs överförs kostnaden helt till den som förvarar materialet där.

De flesta statliga arkiv, däribland flera som intervjuats i denna utredning, tar enbart emot donationer vilket juridiskt är att föredra då det förenklar användning av filmerna samt att staten som ägare kan garantera bevarandet. Möjligheten för ett bevarandecenter att ta emot depositioner alternativt hyra ut lokaler är dock viktig eftersom det i många fall kan vara så att filmer donerats eller deponerats i arkiv eller museum med donatorns eller deponentens avtalade önskan att de inte

ska byta huvudman. Om det då inte finns en juridisk möjlighet för bevarandecentret att såsom tredje part bevara filmerna riskerar de att förloras.

Filmtekniska tjänster kopplade till den utrustning som centret ska säkerställa bör utnyttjas primärt för de behov som finns relaterat till donerade filmer, men kan även säljas. Filminstitutet framkallar, synar och tvättar film för svenska och utländska arkiv, bolag och filmare redan idag. Denna verksamhet skulle kunna utökas vid behov.

Den kompetens som Filminstitutet ska upprätthålla ska i största möjliga mån vara tillgänglig för alla som innehar eller är intresserade av analog film. I Filminstitutets uppdrag som analogt centrum bör därför ingå att vara ett aktivt och öppet kunskapscentrum för analog film. Det innebär att fungera som en resurs för dem som har frågor, och att arbeta utåtriktat och uppsökande i samarbete med relevanta regionala och lokala organ. Detta kan ske genom att filmarkivets personal besöker arkiv och ger tips och råd om hur materialet ska hanteras. Kunskapen kan även tillgängliggöras via föreläsningar, utbildningar och instruktionsfilmer. Långsiktigt bör kompetensen säkras genom samarbete med högskoleväsendet och interna lärlingsprogram.

### 5.1 Konsekvensanalys

För att analogt center enligt förslaget ovan ska bli verklighet måste följande ske:

- Ett av filmpolitikens mål är att ”filmavret bevaras, används och utvecklats”. Filminstitutet har utifrån sin historik, övrig verksamhet och tillgängliga medel valt att begränsa filmavret till det som visas på biograf. Det analoga filmcentrets verksamhet måste gå bortom detta och bevara en mycket större bredd av film, utifrån materialet det föreligger på. Filmavret som begrepp får därmed även en materiell betydelse. Då detta inte framgår av de dokument som idag styr Filminstitutets verksamhet måste det uttalas.
- Ett utökat ansvar för den analoga filmen i Sverige förutsätter utökat anslag för Svenska Filminstitutet.
- Riksarkivet bör revidera aktuell RA-FS för bevarandelokaler så att den motsvarar best practice på området.
- Sveriges Television saknar idag uttalat uppdrag kring sitt analoga filmarkiv. För att inte arkivet ska kunna bortprioriteras innan dess bevarande har säkerställts måste ett arkivuppdrag uttalas i relevanta styrdokument.
- Drygt hälften av respondenterna i utredningen säger sig på sikt vara intresserade av gemensamma arkivutrymmen och ett långsiktigt bevarande av den svenska analoga filmen kommer i det längre perspektivet att vara utrymmeskrävande. Även om flera av respondenterna säger sig inte ha behov av nya bevarandelokaler idag så kommer behovet av ett eller annat skäl troligen ändå uppstå de kommande decennierna. Till detta kommer även de många arkiv som finns i de lokala, regionala och privata sektorerna. Hur stora bevarandelokaler som kommer att krävas vet vi bara efter det att en inventering av landets analoga filmsamlingar genomförts. Detta bör därför ingå i den nationella inventering av AV-material som föreslås i utredningen om hur samverkan kan effektivisera digitaliseringen av AV-material.
- Även om det skulle föreligga en god kunskap om hur mycket film som finns i landet kommer det inte gå att rädda allt och det kommer att behövas principer för gallring. Denna princip måste utgå från kriterier som tillfredsställer flera olika intressen då

filmernas innehåll kommer att variera stort. Kopplat till en inventering måste därför en bevarandeplan för svensk analog film tas fram.

## 5.2 Förslag till nästa steg

Förslagen i denna utredning syftar till att säkerställa framtida generationers tillgång till det som finns på analoga filmbärare. Det är ett långsiktigt arbete där flera av de saker som listats ovan inte kan ske på kort sikt. Det finns dock frågor som är mer akuta och där handlingar kan och bör genomföras de kommande åren. Det mest akuta behovet av filmbevarande finns hos Sveriges Television i och med att de har ett mycket stort filmarkiv med till stor del unikt material som under lång tid förvarats i lokaler som inte uppfyller internationell best practice. Viss del av materialet är redan vinägerangripet och det är mycket sannolikt att detta kommer spridas ytterligare de kommande åren. Hanteringen av tv-arkivet kan därför fungera som en pilot för Svenska Filminstitutets filmarkiv som centrum för bevarande av analog film.

Det kommande verksamhetsåret bör därför följande ske:

- Sveriges Television och Filminstitutet får i uppdrag att formulera en bevarandeplan för tv-arkivet. I planen ska det ingå en kostnadsuppskattning för ett ändamålsenligt arkiv i vilket samtliga av SVT:s analoga filmer kan bevaras.
- Upprätthållande av apparatur kopplat till bevarande av analog film täcks idag av Filminstitutets befintliga anslag då det sker för organisationens egna behov. Om verksamheten ska utökas kommer ytterligare medel att krävas för detta. Även här kan behoven relaterade till SVT:s arkiv ge vägledning om framtida kostnader.
- Filminstitutets filmarkiv har idag begränsade möjligheter att bedriva uppsökande arbete. Då behovet är stort vill Filminstitutet inom de kommande åren börja jobba med informations- och kompetensspridning kring handhavande och bevarande av analog film. Filminstitutet avser att i mindre skala påbörja detta inom ramen för befintlig verksamhet och återkomma kring eventuella ytterligare medel som krävs för ändamålet.
- Förutsättningarna för ett framtidssäkert bevarande av analog film bör adresseras i den pågående Arkivutredningen (Ku 2017:02).

## Bilaga 1: Intervjupersoner

För rapporten har följande personer från de berörda institutionerna intervjuats:

Riksarkivet: Annika Tergius, enhetschef, Enheten för ljud-, bild- och elektroniska arkiv

Krigsarkivet: Lisan Nissar Borg, sektionschef, Sektionen för arkiv och samlingar

Kungliga biblioteket: Eva-Lis Green, avdelningschef, Avdelningen för digitala samlingar  
Kompletterande uppgifter har lämnats av Peter Suominen, enhetschef, Filmarkivet.

Sveriges Television: Thomas Nilsson, Kanal & Tablåchef, och Irene Tostar, Avdelningschef Arkiv & Rättigheter.

Akademin Valand: Dan Sandkvist, universitetslektor

Stockholms dramatiska högskola: skriftliga svar från Roland Sterner, ansvarig för filmsamlingarna; Lena Nettelblatt, bibliotekarie, och Agnes Sjöbrandt, arkivarie.

Nordiska museet: Jonas Hedberg, intendent

Moderna Museet: Lena Essling, intendent film och video

Filmform: Anna-Karin Larsson, verksamhetsledare

Svenska Filminstitutet: Jon Wengström, chef Filmarkivet; Fredrik Rundqvist, materialansvarig (tidigare chef för Rotebro Filmservice), och Janne Nilsson, fastighetschef.

Samtal för att få bakgrund till vissa frågor har även förts med följande personer:

Jan-Erik Billinger, tidigare chef för Filmarkivet vid Svenska Filminstitutet

Mats Jönsson, professor i filmvetenskap vid Göteborgs universitet

Göran Konstenius, verksamhetsutredare Kungliga biblioteket